

ЛИТЕРАТУРА

1. Стоун О., Кузник П. Нерассказанная история США. – С.-П.: Азбука, Колибри, 2014. – 928 с.
2. Панарин И.Н. Мир после кризиса, или Что дальше?. – СПб: Питер, 2011.

3. 3.Алексис де Токвиль. Демократия в Америке. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с.
4. Альберт Фрайд: Коммунизм в Америке: история в документах, Columbia University Press, 1997. ISBN 0-231-10235-6.
5. Джон Перкинс. Исповедь экономического убийцы. – М.: Претекст, 2012. – 352 с.

УДК 340:316.325

ПРАВО В КУЛЬТУРНО-ЕСТЕТИЧНІЙ СФЕРІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Воронова І. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
старший науковий співробітник

Анотація Висвітлюється ряд теоретичних питань, що стосуються взаємозв'язку культурно-естетичних цінностей і права в умовах становлення та розвитку громадянського суспільства і правової держави. Підкреслюється самобутність об'єктів культури, з одного боку, та їх природна і необхідна потреба у відповідному правовому регулюванні і захисту – з іншого. Звертається увага на актуальність прийняття досконалих правових законів, звернених до культурно-естетичних цінностей – особливої сфери вираження інтересів і потреб членів громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, культура, культурно-естетичні цінності, система права, правові закони, інтереси і потреби особистості.

Аннотация Освещается ряд теоретических вопросов, касающихся взаимосвязи культурно-эстетических ценностей и права в условиях становления и развития гражданского общества и правового государства. Подчеркивается самобытность объектов культуры, с одной стороны, и их естественная и необходимая потребность в соответствующем правовом регулировании и защите – с другой. Обращается внимание на актуальность принятия совершенных правовых законов, обращенных к культурно-эстетическим ценностям – особой сфере приложения интересов и потребностей членов гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, культура, культурно-эстетические ценности, система права, правовые законы, интересы и потребности личности.

Annotation It highlights a number of theoretical issues related to the relationship of cultural and aesthetic values and rights in the conditions of formation and development of civil society and the rule of law. It emphasizes the uniqueness of cultural objects on the one hand, and their natural and necessary need for appropriate legal regulation and protection – on the other. Attention is drawn to the urgency of the adoption of improved legal laws, addressed to the cultural and aesthetic values – the sphere of application of special interests and needs of members of civil society.

Key words: Civil society, rule of law, culture, cultural and aesthetic values, legal system, legal laws, the interests and needs of the individual.

В умовах формування і функціонування цивілізованого громадянського суспільства до права та системи чинного законодавства пред'являються особливі вимоги, які ініціюють наближення правових цінностей до культурно-естетичних потреб особистості. Право, будучи явищем, похідним від культури суспільства, в порядку зворотного зв'язку покликає знаходитися в певній мірі в служінні тим функціям культури та естетики, які є пріоритетними для життєдіяльності членів громадянського суспільства.

Слід підкреслити, що пріоритет у виявленні, підтримці, використанні культурно-естетичних цінностей у вирішальній мірі належить самому громадянському суспільству і його численним інститутам. Однак у відриві від правового поля, поза функціонуванням правових законів багато перетворень у сфері реалізації права особистості на досягнення культури і естетики можуть виявитися

недостатніми і малоєфективними. Ось чому проблема співвідношення правових і культурно-естетичних засобів і цінностей залишається актуальною і вимагає детального наукового осмислення.

Як суспільне явище, обумовлене духовною культурою і цінностями природного права, чинне право в умовах становлення громадянського суспільства не може перебувати в ізоляції від кардинальних культурно-естетичних процесів, які зачіпають інтереси значної частини членів суспільства. Незважаючи на труднощі сучасного розвитку держави і суспільства, система права при всій своїй недосконалості і недостатній пристосованості до нових умов життя покликає враховувати пріоритетні спрямування і інтереси членів суспільства, включаючи їх потребу у культурно-естетичних цінностях. Без такої орієнтації право може в певній мірі втратити своє регулятивне і практичне призначення, що стосується охорони і збереження культурної спадщини, відтворення відповідних культурно-естетичних цінностей.

Стикаючись постійно з духовно-естетичною дійсністю, право одночасно збагачує і свій внутрішній потенціал, включаючи сфери правотворчості і реалізації правових приписів, де ідеї духовності, культурної і естетичної досконалості займають далеко не останню роль.

Позитивна сутність держави в значній мірі проявляється в її здатності зберігати культурну самобутність [4, р. 52]. Таке завдання держави набуває особливої актуальності в умовах переходу владно-державних структур на параметри правової державності. Це пов'язано з тим, що члени громадянського суспільства зацікавлені в збереженні і примноженні значущих культурно-естетичних цінностей, дозволяють передавати естафету духовності, традицій і звичаїв від одного покоління до іншого. У міру вдосконалення і розвитку громадянського суспільства питання співвідношення правових і духовно-культурних цінностей набувають підвищене як теоретичне, так і практичне значення.

Вихід особистості до певних культурно-естетичних цінностей не може не стикатися в тій чи іншій мірі з конкретними юридичними приписами. У той же час поведінкові акції членів суспільства в сфері дії права (законах, правових нормах) певним чином перетинаються з принципами, нормами, ідеями духовної, культурної, естетичної властивості. При високому рівні розвитку культури суспільства і особистості засоби правового регулювання (закони, підзаконні акти, юридичні норми) також знаходять більш якісний зміст і чітко виражене сутнісне призначення. При такому потенціалі право ініціює найсприятливіші умови для доступу членів суспільства до культурно-естетичних цінностей і до ефективного використання їх духовного змісту.

Доступність до об'єктів культурного життя суспільства та можливість повного використання їх ціннісного потенціалу вирішальною мірою зумовлені наявністю відповідної правової основи, обумовленої конституційними нормами і системою чинних законів. При цьому ступінь розвитку громадянського суспільства і становлення правової державності позначається на формуванні необхідної гармонії, що стосується співвідношення правових і культурно-естетичних цінностей.

У співвідношенні культури і права природно виникає питання про первинність, пріоритет зазначених суспільних явищ. Цікавою видається позиція Р. Бенедикта, згідно з якою культура являє собою певну стійку поведінку, що сприймається кожним новим поколінням людей [3, р. 13]. Культура, будучи позитивною, ціннісною духовною спадщиною будь-якого суспільства, не може не представляти інтересу для системи права, покликаної закріплювати досягнення культури і ініціювати умови для подальшого розвитку культурно-естетичних об'єктів.

Є підстави припускати, що культурні цінності носять домінуючий характер, оскільки багато аспектів культури формуються задовго до виникнення держави і права. Культура – загальний спосіб існування людини, його діяльності та її об'єктивованій результат [2, с. 741]. Права поступово стає частиною культури і починає опосередковувати найбільш сутнісні сторони культурно-естетичного розвитку суспільства і тим

самим забезпечувати права членів суспільства в багатогранній сфері духовності. Культура надає потужний вплив на вдосконалення та розвиток системи права і одночасно в значущих обставинах об'єктом відповідного правового регламентування.

Культура в усьому її багатогранному змісті виявляє себе в політичній, соціальній, господарсько-організаційній, науково-творчій, релігійній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Тому практично кожна людина так чи інакше стикається з відповідними культурно-естетичними цінностями. Тим самим вона адресує зовні свої певні інтереси, цілі, наміри, які, в кінцевому рахунку, трансформуються в конкретну поведінку, що оцінюється як з позицій соціальних норм неюридичної властивості, так і з правових позицій. Залучена в культурно-естетичну сферу особистість може постати і в якості суб'єкта правових відносин. Ця обставина підкреслює наявність, виникнення тих чи інших форм взаємозв'язку культури і права, учасниками яких виступають відповідні члени суспільства.

Сутнісні сторони суспільного і індивідуального життя у вирішальній мірі опосередковуються, упорядковуються численними стандартами, стереотипами, ідеями культури. Вони обумовлюють різноманітні моделі суспільної поведінки людей, пов'язаної як з факторами культурно-естетичної творчості, так і свого роду споживання тих цінностей, які стають підсумком вказаної творчості. Частина моделей поведінки в галузі культури підпадає під дію відповідних законів, юридичних норм. Таким чином, співвідношення культури і права характеризується наявністю відповідних моделей поведінки членів суспільства, які потребують нормативного регулювання за допомогою норм права і норм суспільної поведінки.

Елементи нормативного забезпечення, регламентування, упорядкування постають в якості важливої сполучної ланки феноменів культури і права в процесі їх практичного функціонування. Такий характер співвідношення розширює можливості і полегшує доступ членів громадянського суспільства до відповідних культурно-естетичних об'єктів. Сказане зовсім не означає, що культура і право «приречені» на постійний і безумовний взаємозв'язок. Ці самостійні суспільні явища мають різну природу свого формування, їм властива своя особлива сутність, своє соціальне призначення, вони оперують тільки їм притаманними функціями, мають свої механізми та інструменти впливу на суспільні відносини. Зумовленість співвідношення і взаємодії між культурою і правом обумовлено особливими вимогами життя, що виникають у зв'язку з складними проблемами, інтересами функціонування суспільства і держави, потребами особистості, її правами і свободами.

Крізь призму культури в життєдіяльності суспільства і особистості складаються, адаптуються, заохочуються, зберігаються відповідні поведінкові моделі, стандарти, норми поведінки, що діють як в сфері громадських сферах, так і в умовах правової дійсності. У цьому полягає провідна основа взаємодії потенціалу культури і системи права, культурно-естетичних норм і норм права. Паралельно з цим

громадянське суспільство відкидає ті правила суспільної поведінки, які складаються на загальному тлі культури, але носять асоціальний, аморальний і інший негативний характер. У свою чергу держава, за допомогою законів, правових норм, вносить до відповідних галузей культури необхідні корективи, покликани захистити справжні культурні цінності і не допустити впливу псевдокультурних ідей і віянь, що ініціюють мотивацію протиправної поведінки і підривають основи справжніх культурно-естетичних цінностей.

Завдяки розвиненій культурі, різноманіттю духовно-естетичних цінностей, громадянське суспільство і його члени отримують чітке уявлення про добро і зло, про співвідношення справедливих і несправедливих явищ і акцій, про природу жорстокості, ненависті, жадібності та інших явищ, що вносять елементи дискомфорту, деформації, деструкції в систему суспільних відносин. Тим самим суспільство, держава, особистість знаходять готовність протистояти тим негативним явищам, які містять в собі певні компоненти, прямо або побічно пов'язані з функціонуванням об'єктів культури. В системі викорінення подібного роду негативних процесів не остання роль повинна належати не тільки правилам суспільної поведінки, а й юридичним нормам, ефективне та своєчасним законам, що виходить в першу чергу з інтересів членів громадянського суспільства.

Культура сприяє виявленню негативних станів у системі суспільних відносин, а нормативні механізми (правові та загально-моральні) протидіють тим процесам, які вносять дисбаланс у життєдіяльність суспільства і його членів. Так само обумовлені ідеями і принципами культури соціальні правила і норми, включаючи юридичні норми, відстоюють, охороняють, направляють у потрібне русло різноманітні культурно-естетичні цінності, без яких не може бути забезпечене гідне і повноцінне існування особистості.

Слід особливо підкреслити, що саме по собі право не є творцем відповідних культурно-естетичних цінностей, воно не визначає правила і принципи художньої творчості, не підміняє собою сфери і форми діяльності культури, літератури, мистецтва. Всім цим керують закони суспільного життя, результати громадської думки, позиції творчих колективів і особистостей, нові віяння, підтримувані певною частиною членів суспільства.

Завдання права – фіксувати, відстоювати, закріплювати, охороняти ті культурно-естетичні відносини, які об'єктивно, з позиції доцільності, практики потребують правової регламентації. Право здійснює свої регуляторні, відновлювально-компенсаційні, охоронні функції лише в тих умовах, коли культура та її множинні структури відчувають потребу в наданні допомоги з боку держави з метою свого відтворення і розвитку, або потребують захисту. Зрозуміло, у всіх цих сферах культурно-естетичної діяльності проявляють свій потенціал правила суспільної поведінки (норми моральності, норми громадських організацій, релігійні норми та ін.). Але коли їх вплив на відповідні суспільні відносини є недостатньо ефективним, виникає

необхідність у використанні коштів і механізмів правового регламентування.

У межах співвідношення культури і права останнє не повинно домінувати, носити безумовний і абсолютний характер, відтиснути культурно-естетичні цінності на духовні задвірки. Образно кажучи, ставлення права до об'єктів і явищ культури має бути скромним, дбайливим, що походить із пріоритетних інтересів розвитку і захисту культурно-естетичних цінностей.

Право – лише основа нормального і повнокровного функціонування об'єктивної та багатогранної культури. Такий підхід права до культури має важливе практичне значення для значної частини членів громадянського суспільства, що відчуває природну потребу в доступі до всіх культурно-естетичних цінностей. Торкаючись співвідношення права з соціокультурною сферою, Г. Гегель відзначав, що право не може ізолюватися від виникаючих тут проблем, оскільки воно – елемент, залежний від всіх тотальних змін, що відбуваються в дану епоху і в житті даної нації [1, с. 62]. Поза правової сфери об'єкти духовної культури можуть в силу різних причин втратити свою самобутність і потрапити у стадію деградації, переродження і поступового зникнення.

Держава за допомогою права захищає всі провідні сфери культури від деформації, спотворення і руйнування, оскільки це рівнозначно краху основ самого суспільства, дестабілізації становища особистості у відповідних сферах суспільного життя. І суспільство, і сама держава не зможуть нормально функціонувати і розвиватися, якщо не будуть мати такої потужної духовної основи, яка представлена всією сукупністю культурно-естетичних цінностей. Спираючись на національне культурне надбання і ініціюючи його подальше відтворення і розвиток, право, будучи державним нормативним регулятором, виступає в ролі гаранта і стабілізуючого фактору у сфері культурно-естетичних цінностей і відносин.

Культура, будучи провідним компонентом людської цивілізації, оперує такими цінностями як свобода, гуманізм, соціальна рівність, справедливість, гідність людського існування і тим самим співвідносить себе з ідеями і принципами природного права. А це в умовах становлення громадянського суспільства і правової державності стає важливим каналом збагачення і розвитку тієї системи права, яка неодмінно повинна бути представлена відповідними законами, що забезпечують і стабільне функціонування культури, і реалізацію провідних прав і свобод особистості.

Реалізовані права і свободи людини, як найхарактерніше мірило сутності права, дають можливість констатувати, що таке право стає соціальною і духовною цінністю в силу трансформації в його систему впливу досягнень культури і ідей природного права. Проникнення природного права в потенціал позитивного (чинного) права багато в чому визначається наявністю високого рівня культури, наблизженням культурно-естетичних цінностей до повсякденних потреб членів громадянського суспільства.

Таким чином, механізм співвідношення цінностей культури і права має досить тонкі, не завжди помітні

межі, характеризується уповільненням відповідних процесів, їх недостатньою чіткістю і однозначністю. Але, в кінцевому рахунку, цей процес є природним, життєво необхідним, спрямованим на перспективу.

Духовна спадщина суспільства, різноманітні досягнення культури, багатоманітність культурно-естетичних цінностей своїм потужним потенціалом має прямий або опосередкований вплив на систему чинного права. Цінності культури досягають певної уваги з боку відповідних правотворчих і правозастосовних органів, що, в кінцевому рахунку, впливає на підвищення якості правового життя суспільства. Об'єкти культурно-естетичної дійсності природним чином впливають на процеси вдосконалення і розвитку права. У підсумку цей державний нормативний регулятор, оперуючи правовими законами, наближається до корінних інтересів і потреб членів громадянського суспільства і тим самим реалізує свою соціально значиму сутність.

У міру розвитку громадянського суспільства, підвищення якості життя членів суспільства посилює вплив естетичних, духовно-культурних цінностей на свідомість і поведінку особистості, покладеної сприяти дійсності за законами краси, гармонії.

Естетичні суспільні відносини в своїй переважній масі проявляють себе поза сферою дії права, що відповідає природі й сутності громадянського суспільства, члени якого і їх громадські об'єднання самі визначають характер і особливості своєї багатогранної життєдіяльності. Не останню роль тут відіграють і норми життя за законами краси.

Естетична дійсність визначається ініціативою, творчістю, новаторством самих громадян, відповідних громадських організацій, всіляких фондів, клубів. Штучне нав'язування юридичних приписів, яких би то не було естетичних стереотипів, приречене на невдачу, оскільки не може отримати реальної соціальної підтримки і визнання з боку громадян і їх об'єднань як таке, що суперечить природі функціонуючого громадянського суспільства. Пріоритетна роль об'єктивно може визнаватися лише за істинними нормами краси.

Дія правових норм у суспільно значущих сферах естетичної дійсності обумовлено пріоритетними інтересами особистості, громадянського суспільства і правової держави. Удосконалення і розвиток всіх структур громадянського суспільства не в останню чергу орієнтується на впровадження естетичних основ у значущі сфери життєдіяльності людей.

Гармонію, порядок, певні гарантії у найбільш значущі естетично-етичні відносини покликані вносити відповідні закони, норми права. При цьому правові закони, властиві правовій державі, покликані відображати життєво значущі процеси, які проявляють себе у багатограних сферах духовно-естетичної дійсності, яка не може повноцінно функціонувати без необхідної опори на діюче законодавство. У зв'язку з цим відповідні правотворчі органи повинні своєчасно і

цілеспрямовано вводити до системи права необхідні нормативно-правові акти.

Діючі в духовно-естетичній сфері закони покликані підсилувати потенціал відповідних конституційних положень і принципів, спрямованих на закріплення, впровадження, розвиток сутнісних естетичних основ у провідних галузях життєдіяльності громадянського суспільства і його членів. Правові закони, відповідні норми права покликані виходити з пріоритетної ролі культури, літератури, мистецтва у розвитку і самореалізації особистості, яка виступає як в ролі творця, так і споживача різноманітних культурно-естетичних цінностей.

Правові норми мають реальну можливість посилювати гуманітарні основи функціонування громадянського суспільства і в міру необхідності підтримувати всі ті процеси та акції, які спрямовані на впровадження еталонів краси в суспільне життя і забезпечення прав і свобод особистості у відповідних сферах культурно-естетичної дійсності.

За підсумками викладеного матеріалу логічно впливає ряд висновків. Культура – потужний засіб впливу на функціонування і розвиток суспільного життя. Найбільш помітно феномен культури проявляє себе в умовах становлення громадянського суспільства і правової держави, де права і свободи особистості, включаючи її культурно-естетичні потреби, набувають пріоритетний характер. Культурно-естетичні цінності несуть самостійний самобутній і певною мірою глобальний характер. Вони у вирішальній мірі адресовані потребам суспільного і індивідуального життя і тому не сприймають свавільного втручання державних структур в цю духовну сферу. Культурно-естетична дійсність не може плідно функціонувати поза певних форм співпраці з державними органами, тому природно і за необхідних обставин потребує відповідного правового регулювання і юридичного захисту. У свою чергу становлення громадянського суспільства і правової держави не може бути успішно здійснено без необхідної опори на культурно-естетичні об'єкти і цінності. В союзі з громадянським суспільством і його інститутами правотворчі органи держави покликані насичувати систему права необхідними нормативно-правовими актами (в першу чергу правовими законами), покликаними ефективно сприяти розвитку багатогранної культурно-естетичної дійсності, що залучає в свої орбіти більшу частину суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г.Ф.В. Философия права / Г.Ф.В. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. для вузов / О. Ф. Скакун. – Харьков, Эспада, 2005. – 839 с.
3. Benedict R. Race, science and politics. – N. Y., Modern Age Books, 1947.
4. Folk Z. Jewish Law // Introduction to Legal Systems / Ed. J. Derrett. – L., 1983.